

ЭКОТУРИЗМ РИВОЖЛАНИШИГА БАҒИШЛАНГАН ИЛМИЙ НАЗАРИЯЛАР ТАҲЛИЛИ

Қодиров Азизжон Анварович

БухДУ тадқиқотчиси

Жаҳонда туристик хизматлар бозорининг жадал ривожланиши ушбу соҳада кўрсатилаётган хизматлар турлари ва уларнинг сифат кўрсаткичларини тубдан такомиллаштириш заруриятини уйғотмоқда. Шу билан биргаликда, ушбу соҳа сўнгги йилларда аксарият мамлакатлар иқтисодиётининг мустақил тармоғи сифатида шаклланишга улгурди. Туризм соҳасининг глобал даражада ривожланиши ушбу соҳани таркибий жиҳатдан такомиллашувига олиб келиб, туристик оқим мақсадидан келиб чиққан ҳолда кўрсатиладиган туристик хизматларнинг турлари ҳам турли йўналишлар кесимида ривожлана бошлади. Жумладан, XX асрнинг 70-80 йилларига келиб, туристик хизматлар бозорига «экотуризм (eco-tour)» янги туристик хизмат йўналиши сифатида ривожлана бошлади.¹ Таҳлилларга кўра, экотуризм соҳасини ривожлантириш зарурияти халқаро туристик оқим ҳажмида табиат кўйнида унинг саломатлигига умуман хавф туғдирмайдиган шароитда ҳордиқ чиқариш мақсадида туристик хизматлардан фойдаланувчилар улушининг ортиши билан изоҳланади.

Иқтисодий адабиётда турли олимлар томонидан ўз мамлакатларининг экотуристик салоҳиятини баҳолашга қаратилган тадқиқотлар амалга оширилган. Жумладан, С.Қ. Кутлер, М. Сантеиро, Н. Сомерио, А. Авила-Робинсон, А.Г. Асмелаш каби узоқ хорижлик иқтисодчи олимлар томонидан экотуризм салоҳиятини баҳолашнинг илмий-услубий асосларига бағишланган назарий қарашлар таҳлил этилган. Яқин хорижлик Ю.А. Веденин, Е.И. Богданова, Ю.А. Худенких, А.Н. Дунец, кабилар томонидан мамлакатда бозор иқтисодиётига ўтиш шароитида экотуризм салоҳиятини аниқлаш бўйича илмий изланишлар амалга оширилганлиги билан характерланади.

Шунингдек, турли мамлакатларда экотуризмни ривожлантириш борасида иқтисодий адабиётда кўплаб илмий тадқиқотлар амалга оширилган. Жумладан, В.В. Храбовченко томонидан амалга оширилган илмий тадқиқотларда ҳам айнан юқорида билдирилган фикрга ўхшаш хулосага келинган. Унинг фикрича, «экотуризм – бу табиатни асраш билан биргаликда барқарор ривожланишга йўналтирилган рекреацион ва туристик хизмат шаклидир»². Ушбу таъриф экотуризмнинг Бирлашган Миллатлар Ташкилоти томонидан қабул қилинган барқарор ривожланиш мақсадлари билан узвий боғлиқликда талқин қилинганлиги билан бошқаларга нисбатан ажралиб туради. Бунда экологик барқарорликни таъминлаш билан биргаликда, мамлакатни ижтимоий-иқтисодий жиҳатдан ривожлантириш имкониятларини кенгайтишига эътибор қаратилади.

В.В. Храбовченко тадқиқотлари натижаларига ўхшаш илмий қараш яна бир хорижлик олим А.Б. Лукичев илмий изланишларида ўз аксини топади ва қуйидаги тарифни беради: «Экологик туризм – бу туристик хизматлар кўрсатиш давомида атроф-муҳитни тўлалигича хавфсизлигини

¹ Лукичев А.Б. Сущность устойчивого и экологического туризма// Российский журнал экотуризма. - 2011. - Т. 1. - С. 3-6.

² Храбовченко В.В. Экологический туризм: Учебно-методическое пособие. М.: Финансы и статистика, 2014. - 208с.

таъминлайдиган хизматдир»³. Ушбу тарифда аввалгилардан фаркли ўлароқ туристик хизматлар кўрсатиш жараёнида атроф-муҳитни сақлаш, экологик хавфсизликни таъминлашга устуворлик қаратилганлиги унинг аҳамиятини оширади.

«Экотуризм» соҳасини ривожлантириш унинг мамлакат иқтисодиётидаши ўрни ва ривожланиш тенденцияларини баҳолаш борасида қатор маҳаллий иқтисодчи олимлар томонидан ҳам илмий тадқиқотлар амалга оширилган. Жумладан, Н. Тухлиев фикрича, «экотуризм бу – қуйидаги мақсадларда амалга ошириладиган туристик хизматларни англатади: ёввойи табиатни саёҳат қилиш; табиатга минимал даражада таъсир кўрсатиш; экологик таълим олиш; табиатни муҳофаза қилишни қўллаб-қувватлаш; экологик тадбирлардан маҳаллий аҳолининг қўшимча даромадларини шакллантириш»⁴. Н. Тухлиев томонидан «экотуризм» иқтисодий категориясига нисбатан берилган тарифда ушбу соҳа учун хос бўлган хусусиятларга асосланган ҳолда унинг моҳиятини ёритишга ҳаракат қилинганлигини кузатишимиз мумкин бўлади. Шу билан биргаликда, унда экотуризмнинг инсонларни табиат ва унинг бойликлари тўғрисидаги билимларини кўпайтириш, уларни ўрганиш каби имкониятлари мавжуд эканлиги эътибордан четда қолган.

А. Гаппаров тадқиқотлари натижаларига кўра, «экологик туризм – табиат туризми бўлиб, туристларнинг табиат бағрида ва унинг бетакрор ландшафт кўринишларига сайр-саёҳатни англатади»⁵, деган хулосага келинган бўлса, А.П. Махмудова эса «экотуристтик объектлардан ва ресурслардан туристик мақсадларда оқилона фойдаланиш жараёни экотуризмни англатади»⁶, деган фикрни илгари суради. Таҳлилларга кўра, А. Гаппаров ва А.П. Махмудовалар «экотуризм» иқтисодий категориясининг моҳиятини ёритишда фақатгина табиат бўйлаб, унинг табиий бойликларидан баҳраманд бўлган ҳолда табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш асосида туристик саёҳатни амалга оширилишига устуворлик қаратилган. Ваҳоланки, экотуризм фақатгина табиат қўйнида саёҳат қилиш эмас, балки, рекреацион, билим олиш ва экотуристтик хизматлар кўрсатишда банд бўлган аҳоли даромадларини кўпайтириши мумкин бўлган ҳолатлар инobatга олинмаган. Ушбу ҳолат олилар томонидан ишлаб чиқилган тарифлар «экотуризм» иқтисодий категориясининг туб моҳиятини ёритишдаги тор маънодаги тариф учун хос эканлигидан далолат беради.

Шу ўринда О.Х. Хамидовнинг илмий изланишлари натижаларига эътиборни қаратиш мақсадга мувофиқ. Олим «экотуризм» иқтисодий категориясининг туб моҳиятини ёритишда унга тизим сифатида баҳо берганлиги унинг тадқиқоти натижалари аҳамиятини оширади. Унинг фикрича, «экотуризм тизим сифатида ўзаро боғлиқ бўлган кичик тизимлар – табиат ва маданий комплекслар, муҳандислик иншоотлари, хизмат кўрсатувчи персонал, дам олувчилар ва бошқариш органларидан ташкил топади»⁷. Ушбу тариф орқали ҳудудларда экотуристтик хизматларни ташкил этиш жараёнида бевосита ва билвосита иштирок этувчи барча элементлар ўзаро бирлашган ҳолда «экотуристтик тизим»ни ташкил этади, деган хулосага келиш мумкин бўлади.

³ Лукичев А.Б. Сущность устойчивого и экологического туризма / А.Б. Лукичев // Рос. журнал экотуризма. – 2011. – Т.1. – с. 3-6

⁴ Тухлиев Н. Абдуллаева Т. Экологический туризм: сущность, тенденции и стратегия развития. Тошкент – 2006. 415 с.

⁵ Гаппаров А. Экологик туризмни ривожлантириш мақсади, унинг ҳозирги кунаги ҳолати. Жамият ва инновациялар илмий журнали. Махсус сон № 3. 2021. 349-355 б.

⁶ Махмудова А.П., Назарова Ф. Мамлакатимизда экологик туризмни ривожлантиришда экотуристтик инфратузилмалар яратиш ва уларнинг хизматларини такомиллаштириш йўллари. Builders of the Future. Vol. 6. – 2022. 123-127 б. <https://kelajakbunyodkori.uz/index.php/builders/article/view/39/33>

⁷ Хамидов О.Х. Ўзбекистонда экологик туризмни ривожлантиришни бошқариш инструментлари ва уларни амалиётда қўллашни такомиллаштириш йўналишлари. «Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар» илмий электрон журнали. № 2, март-апрель, 2015 й. 1-10 б.
http://iqtisodiyot.tsue.uz/sites/default/files/maqolalar/11_O_X_Xamidov.pdf

Яна бир махаллий иқтисодчи олим Ф.О. Ўроқов ўз илмий тадқиқотларида «экотуризм» иқтисодий категориясига нисбатан қуйидагича тариф беради: «экологик туризм – бу ҳозирги ва келажак авлодларнинг экологик хавфсизлиги ҳамда барқарор ривожланишини таъминлаш учун табиат билан унинг бойликларидан туристик йўналишда оқилона фойдаланишни англатади»⁸. Олим томонидан экотуризмни мамлакат иқтисодиётида барқарор ривожланиш мақсадларига эришишдаги ўрнини ёритиш орқали унинг моҳиятини тушунтиришга ҳаракат қилинган.

Ушбу ҳолат олим томонидан амалга оширилган тадқиқот натижалари юқорида келтириб ўтилган хорижлик иқтисодчи олимлардан В.В. Храбовченко ва А.Б. Лукичевларнинг илмий хулосаларига ўхшашлик мавжуд, деган хулосага келиш имконини беради. Шу ўринда таъкидлаш жоизки, ушбу олимлар томонидан амалга оширилган тадқиқотлар натижасида олинган илмий хулосаларда «экотуризм» иқтисодий категориясининг моҳиятини тушунтиришда барқарор ривожланиш мақсадларининг 15 мақсади, яъни, «журуклик экотизимларини ҳимоялаш ва тиклаш, улардан оқилона фойдаланишга кўмаклашиш, ўрмонлардан оқилона фойдаланиш, чўлланишга қарши курашиш, ерларнинг емирилишини тўхтатиш ва ортга қайтариш, биохилма-хилликни йўқолиб кетиш жараёнини тўхтатиш»⁹ мақсади билан боғланганлиги аниқланди. Фикримизча, олимлар томонидан берилган тарифни янада мукамаллаштиришда экотуризмни ривожлантириш орқали Барқарор ривожланиш мақсадлари таркибидаги бошқа устувор йўналишларни ҳам таъминлаш имконияти мавжуд эканлигини инобатга олиш, мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Фикримизча, «экологик туризм – бу туристлар учун экологик туризм ташкил этилаётган ҳудуд табиати, табиий ландшафтлари, ўсимлик ва ҳайвонот дунёси ҳақидаги маълумотларни олиш, улар билан яқиндан танишиш билан биргаликда икки тарафлама хавфсиз бўлган хордик чиқариш имкониятини яратиш орқали ҳудуд аҳолиси бандлигини рағбатлантириш билан биргаликда барқарор ривожланиш мақсадларига эришиш имкониятини берувчи туристик хизмат кўрсатиш шаклидир».

Юқорида «экотуризм» иқтисодий категориясига нисбатан ишлаб чиқилган тор ва кенг маънодаги тарифлар замонавий иқтисодий адабиётда унга нисбатан ёндашувлар ва Барқарор ривожланиш мақсадларини амалга оширишнинг устувор йўналишларини бир нуқтага жамлаш орқали соҳанинг тутган ўрнига баҳо бериш асосида ишлаб чиқилди. Натижада ишлаб чиқилган тарифнинг универсаллиги ва экотуризмнинг нафақат иқтисодий, балки, ижтимоий ва экологик аҳамиятини бирдек инобатга олишга эришилди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Лукичев А.Б. Сущность устойчивого и экологического туризма// Российский журнал экотуризма. - 2011. - Т. 1. - С. 3-6.
2. Храбовченко В.В. Экологический туризм: Учебно-методическое пособие. М.: Финансы и статистика, 2014. - 208с.
3. Тухлиев Н. Абдуллаева Т. Экологический туризм: сущность, тенденции и стратегия развития. Тошкент – 2006. 415 с.

⁸ Urokov F.O. (2020) Forecast And Results Of The Negative Impact Of The Covid-19 (Coronavirus) Pandemic On Thw World Economy And The Economy Of Uzbekistan. The American Journal of Interdisciplinary Innovations and Research (ISSN-2642-7478). Vol. 02. Issue 08. – 2020. – pp. 108-116.

<http://usajournalshub.com/index.php/tajjir/article/view/746/700>

⁹ Protect, restore and promote sustainable use of terrestrial ecosystems, sustainably manage forests, combat desertification, and halt and reverse land degradation and halt biodiversity loss. UN Sustainable Development Goals. Department of Economic and Social Affairs <https://sdgs.un.org/goals/goal15>

4. Гаппаров А. Экологик туризмни ривожлантириш мақсади, унинг ҳозирги кунаги ҳолати. Жамият ва инновациялар илмий журнали. Махсус сон № 3. 2021. 349-355 б.
5. Махмудова А.П., Назарова Ф. Мамлакатимизда экологик туризмни ривожлантиришда экотуристтик инфратузилмалар яратиш ва уларнинг хизматларини такомиллаштириш йўллари. Builders Of The Future. Vol. 6. – 2022. 123-127 б.
<https://kelajakbunyodkori.uz/index.php/builders/article/view/39/33>
6. Хамидов О.Х. Ўзбекистонда экологик туризмни ривожлантиришни бошқариш инструментлари ва уларни амалиётда қўллашни такомиллаштириш йўналишлари. «Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар» илмий электрон журнали. № 2, март-апрель, 2015 й. 1-10 б. http://iqtisodiyot.tsue.uz/sites/default/files/maqolalar/11_O_X_Xamidov.pdf
7. Urokov F.O. (2020) Forecast And Results Of The Negative Impact Of The Covid-19 (Coronavirus) Pandemic On Thw World Economy And The Economy Of Uzbekistan. The American Journal of Interdisciplinary Innovations and Research (ISSN-2642-7478). Vol. 02. Issue 08. – 2020. – pp. 108-116. <http://usajournalshub.com/index.php/tajiir/article/view/746/700>
8. Protect, restore and promote sustainable use of terrestrial ecosystems, sustainably manage forests, combat desertification, and halt and reverse land degradation and halt biodiversity loss. UN Sustainable Development Goals. Department of Economic and Social Affairs
<https://sdgs.un.org/goals/goal15>